

УДК 371.134

DOI 10.31494/2412-9208-2020-1-1-341-348

FORMATION OF THE OPERATIONAL COMPONENTS OF SOCIAL SPHERE SPECIALISTS' PROFESSIONAL COMPETENCE

ФОРМУВАННЯ ОПЕРАЦІЙНИХ КОМПОНЕНТІВ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Maryna LAPINA,

Марина ЛАПІНА,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor

кандидат психологічних наук, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-6031-199X>

lapin-71@ukr.net

Pryazovskyi State Technical University (PSTU)

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

✉ 7 Universytetska St.,

✉ вул. Університетська, 7

Mariupol, Donetsk region, 87500

м. Маріуполь, Донецька обл., 87500

Original manuscript received: February 01, 2020

Revised manuscript accepted: March 02, 2020

ABSTRACT

The article is devoted to the actual problem of development of socioeconomic professions specialists' professionalism, in particular, personality competence which is the most important part of professionalism of teachers, psychologists, social workers, MoHA specialists, etc. The purpose of the article is to create a psychological and pedagogical program for the formation of operational components of the personal and professional competence of specialists in the social sphere by the method of social projecting. The article is noted that the operational component of professional competence is the professionally important qualities of social sphere specialists directly related to the implementation of professional activities and due to different levels of psychological personality structure, namely, professional knowledge, communication, conflict, information competencies of specialists, traits of self-organization and self-control, stress resistance and ability to manage their emotions. The content of the psychological-pedagogical program of forming the operational component of personal and professional competence are methods of active practically oriented creative mastering psychological-pedagogical and conflicting knowledge, methods of active social and psychological training, namely group psychological training using exercises for the development of self-regulation abilities and auto-training. Control of program efficiency is suggested through the use of methods of psycho-diagnostic of the corresponding specialists' professionally-important qualities. Receiving the constant socio-humanitarian knowledge, the development of psychological and pedagogical thinking, communication and organizational skills of social sphere specialists, the formation of the ability to manage their emotions and mastering the individual traits of stress resistance in assisting activities for the maintain the mental health of the specialist are the expected results of the implementation of the program of formation of operational components of competence. The program of formation of operational components of personal competence, that is confirmed, is an attempt to technologize the process of vocational learning in order to obtain high quality education and sustainable development of the instrumental components of the social sphere professionals' professionalism.

Keywords: social sphere specialists, professional competence, operational components of personal and professional competence, psychological and pedagogical program, active practice-oriented learning, psychological training.

Вступ. Перед сучасним українським суспільством сьогодні дуже гостро стоїть завдання підвищення якості підготовки здобувачів вищої освіти. Особливо це стосується фахівців соціальної сфери, високий професіоналізм та компетентність яких є запорукою реалізації соціальної політики держави, спрямованої на задоволення соціальних та гуманітарних потреб людини. Як зазначено в законі “Про вищу освіту”, компетентність фахівця – це не тільки поєднання професійних знань, умінь та навичок, а й сукупність поглядів, цінностей, інших особистих якостей, тобто, професійна компетентність є системним утворенням, що складається з багатьох компонентів. У професійній діяльності фахівців соціальної сфери переважає гуманістичний погляд на людину, в основі соціальної підтримки є милосердя, тому, незважаючи на широке застосування соціальних технологій, особистісна компетентність є найважливішим складником його професіоналізму. Враховуючи положення діяльнісного, особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів до професійної компетентності, особистісна компетентність фахівця соціальної сфери складається з мотиваційного, рефлексивного й операційного компонентів. Саме операційний компонент забезпечує здатність до виконання безпосередніх професійних функцій та, у загальному підсумку, розвиток професійної майстерності фахівця.

Значний внесок у вивчення теоретичних засад професіоналізму та професійної компетентності фахівців соціальної сфери зробили А. Деркач, С. Дружилов, І. Зимня, О. Кокун, В. Лапшина, А. Маркова, І. Сафонова, О. Шендерук та ін. У науковій літературі висвітлено зміст та характеристики особистісної компетентності (О. Густова, О. Кононко, О. Савчук, В. Півень, О. Ульяніна), комунікативної (Л. Березовська, В. Андрієвська, Т. Баєва, Т. Бучинська, Д. Годлевська, Н. Задорожна, М. Якимчук), конфліктологічної (С. Калаур, Л. Котлова, Л. Мухіна, С. Томчук, С. Філь), перцептивної (Я. Верещинська, О. Землянська, С. Кожушко), дослідницької (Л. Філатова, О. Семенова, В. Сахарова), проєктної (М. Демченко, Н. Калугіна), соціокультурної та міжкультурної (Т. Браніцька, Д. Костенко, І. Новікова, А. Пантелеєва, Г. Романова), управлінської компетентності (О. Данилюк, Ю. Панімаш, О. Сорока). Наразі вже окреслено загальні напрями формування та психолого-педагогічного супроводу професійної компетентності фахівців соціальної сфери (О. Гомонюк, Т. Дерека, А. Казакевич, О. Кондрашева, О. Пришляк, В. Туманова, Г. Хусаїнова, А. Чепелюк). Проте, на тлі великої кількості наукових праць, присвячених вивченню складників професіоналізму, специфічний зміст інструментально-операційних компонентів особистісної компетентності фахівців (педагогів, психологів, соціальних та медичних працівників, фахівців системи МВС тощо) потребує концептуалізації та узагальнення; специфіка формування операційних компонентів особистісної компетентності фахівців соціальної сфери вимагає подальшої розробки методичного інструментарію, тому тема роботи є актуальною й має велике практичне значення.

Відповідно, **метою статті** є розроблення психолого-педагогічної програми формування операційних компонентів професійної

компетентності фахівців соціальної сфери.

Методи та методики дослідження. Як було показано авторами (Курбатов, 2001; Бочелюк, 2008; Панок, 2013), провідним методом для розробки психолого-педагогічної програми розвитку операційних складників професійної компетентності є метод проектування, спрямований на розв'язання конкретних завдань індивідуального розвитку або соціальної взаємодії, зокрема й з використанням знань і досвіду наукової та практичної психології та педагогіки. Технології соціального проектування здатні ефективно вирішувати поставлене завдання та забезпечувати результат у разі зміни соціальних умов або актуального стану об'єкта технології та контексту ситуації. Специфіку проектування соціальних систем зумовлює багатостороннє врахування суб'єктивного чинника, притаманне будь-якому соціальному явищу. Особливий вид проектування (психолого-педагогічне) підкреслює роль психологічної науки поряд із педагогічною в побудові та розвитку освітнього середовища. Міждисциплінарний характер соціального проектування зумовлює необхідність системного підходу до розроблення психолого-педагогічних програм, у яких об'єктом змін виступає особистість з високим рівнем самосвідомості та здатністю діяти цілеспрямовано.

Розглядаючи систему психолого-педагогічного проектування з позицій особистісно-розвивального підходу, О. Киричук виокремлює в його складі вісім взаємоповнюючих наукомістких технологій, а саме: 1) психолого-педагогічну діагностику; 2) системно-комплексний аналіз та прогнозування; 3) конструювання завдань навчального закладу та завдань особистісного розвитку учня; 4) програмування навчально-виховних програм; 5) моделювання сюжетної лінії навчально-виховних проектів; 6) планування реалізації проектів учасниками освітнього процесу; 7) створення розвивального змісту в сценаріях навчальних занять та виховних заходах; 8) реалізація особистісно-розвивального змісту в освітньому процесі (Киричук, 2006). Тобто соціальну технологію складають блоки психолого-педагогічних, організаційно-діяльнісних та індивідуально-психологічних компонентів проектування освітнього простору.

Результати та дискусії. Відповідно до авторської моделі операційний компонент особистісно-професійної компетентності становлять професійно-важливі якості фахівця, що безпосередньо пов'язані з реалізацією фахової діяльності та належні до різних рівнів психологічної структури особистості.

По-перше, до операційних компонентів – професійних знань працівника – можна віднести психолого-педагогічну грамотність, що формує гуманістичний підхід як певний тип мислення в структурі професійної майстерності фахівців. Разом із цим, як зазначають багато авторів, майбутнім фахівцям соціономічних професій у період навчання у ВНЗ мають не лише надаватися теоретичні знання, але і створюватися умови для їхнього вдосконалення на практиці.

По-друге, станом на сьогодні, найбільшого розвитку в теоретичних і прикладних дослідженнях отримала розробка комунікативної та інформаційної

компетентності фахівців. Комунікативна компетентність виступає необхідною складовою професійної компетентності фахівця соціальної сфери, ця особлива особистісна якість поєднує в собі комунікативні й організаторські здібності, навички й поведінку, а також комунікативні цінності. До комунікативної компетентності слід віднести й конфліктологічну компетенцію та управлінські якості фахівця соціальної сфери.

По-третє, операційний компонент професійної компетентності фахівця соціальної сфери пов'язаний з інструментальними складниками готовності до професійної діяльності – якостями самоорганізації та управління зовнішньою і внутрішньою цілеспрямованою активністю, самоконтролем, стресостійкістю, вмінням перемикатися й керувати своїми емоціями. Ці характеристики мають особливе значення для фахівців соціономічних професій, оскільки фахівець у своїй діяльності відчуває необхідність постійної позаурочної роботи над предметом і собою, а також стикається з великою кількістю невизначених та емоційно-напружених ситуацій.

Отже, метою програми формування операційних компонентів професійної компетентності є психолого-педагогічний супровід та підтримка формування професійних якостей особистості фахівців соціальної сфери під час безперервного професійного вдосконалення. Завданнями програми є:

- формування сталих професійних знань, які є підґрунтям професійної майстерності фахівців соціальної сфери;
- розвиток комунікативних, інформаційних, конфліктологічних компетенцій фахівців;
- формування здатності до самоконтролю та саморегуляції власних психічних станів, підвищення якостей стресостійкості професіоналів.

Операційний компонент особистісно-професійної компетентності пов'язаний, передусім, з когнітивними складниками готовності до професійної діяльності. Першоосновою формування професіоналізму соціального працівника є конкретно-предметні знання, оскільки фахівець соціальної сфери у своїй діяльності має спиратися на широкі знання спеціальних, соціальних, психологічних та організаційних аспектів праці. Ці елементи фахової готовності формуються переважно на етапі отримання базової вищої освіти.

З огляду на вимоги сьогодення сучасні педагоги, психологи, соціальні, медичні працівники та працівники системи МВС мають володіти глибокими, міцними та системними знаннями з основ фаху та професійної діяльності, загальної психології та психології особистості, загальної та галузевої педагогіки конфліктології, деонтології, основ психореабілітації фахівців соціальної сфери тощо. Навчальні програми відповідних дисциплін мають передбачати опанування методологічними та емпіричними основами надання соціального супроводу розладів адаптації, суб'єктивного дистресу й емоційного розладу особистості. Знання загальних соціально-психологічних концепцій стають базою для розуміння феноменів соціалізації особистості, спілкування та

взаємовідносин осіб у суспільстві, соціально-психологічного та педагогічного впливу, технологій соціальної підтримки, психодіагностики й соціальної терапії та інших.

Метами формування інструментальних складників професіоналізму фахівців є як класичні методи навчання – якісне навчально-методичне забезпечення, розробка й апробація спецкурсів, так і методи інтенсивного, спеціально організованого навчання, що є важливою передумовою формування високого наукового рівня знань та міцно сформованих професійних навичок та умінь майбутніх фахівців професій типу “людина-людина”.

Але поряд із теоретичним оволодінням знаннями майбутні фахівці мають здобути конкретних умінь та навичок, що використовують практично. Здійснення взаємозв'язку теоретичних і практичних знань, отриманих у період базового навчання, з цілеспрямованими навичками практичної діяльності відбувається під час активних практичних занять та ознайомчої, навчальної, виробничої, проєктної практики. Практикоорієнтованість сучасної професійної освіти є актуальним запитом сьогодення, особливо в складних багатofункціональних творчих професіях, якою є соціальна сфера.

Найвищим рівнем інтеграції теоретичних знань із практичними навичками фахівців соціальної сфери є науково-дослідна діяльність у закладі вищої освіти, що забезпечує опанування спеціальності та досягнення високого професіоналізму, розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей фахівців у вирішенні практичних завдань.

Практичне засвоєння професійних знань відбувається через створення системи психологічно обґрунтованих заходів, що спрямовані на формування комунікативних компетенцій операційного компонента професіоналізму. Це доцільно проводити за допомогою активних методів соціально-психологічного навчання, а саме шляхом групового психологічного тренінгу, акмеологічного тренінгу (за участю ігрових технік, кейсів, групових дискусій, мозкового штурму, відеоаналізу, модерації та ін.).

Під час активного психологічного навчання відбувається діагностика комунікативних якостей учасників тренінгу, усвідомлення закономірностей спілкування людей, розвиток основних навичок ефективного спілкування (навички впевненої поведінки, входження в контакт і виходу з нього тощо). Відпрацьовуються навички активного слухання, формулювання відкритих питань, відкритого вираження почуттів. Окреме місце займає діагностика й формування лідерських якостей учасників тренінгу. Найбільший ефект мають рольові ігри, вони дозволяють у безпосередній, емоційно привабливій формі відпрацьовувати навички спілкування, рефлексувати особисту поведінку в ситуації професійного спілкування. Значне місце в цьому блоці займають методи та техніки асертивного тренінгу – тренінгу впевненої поведінки.

На кожному з етапів психологічного тренінгу проводяться вправи з розвитку здібностей саморегуляції: прийомів глибокої м'язової релаксації, формуванню навичок аутотренінгу, використовуються медитативні техніки, необхідні для формування здатності самоконтролю й

ефективного відпочинку. Застосування елементів релаксаційних тренінгів дозволяє підвищувати не тільки психологічну грамотність, а і психоемоційну стійкість до стресів, необхідну в професійній діяльності в умовах інтенсивного соціального спілкування (Лапіна, 2017).

Контроль освітнього процесу на всіх етапах професійної підготовки, оцінка рівня сформованості операційних компонентів компетентності фахівців соціальної сфери та постановка нових проблемних та перспективних питань фахового зростання відбувається шляхом психолого-педагогічного моніторингу особистісно-професійних компетенцій фахівців. Згідно з кращими зразками моніторингових вимірів програма моніторингу має бути складена з гранично простого, конкретного й максимально лаконічного діагностичного інструментарію, який відповідає особливостям особистісно-професійної компетентності, конкретизованим у показниках та індикаторах.

З огляду на вищезазначене для моніторингу ефективності програми варто використовувати методи психологічної діагностики у вигляді комплексу опитувальних методик, спрямованих на діагностику операційних складників особистісно-професійної компетентності фахівців соціальної сфери, а саме: тест комунікативних і організаторських здібностей (КОЗ) В. Синявського та Б. Федоришина, шкала самооцінки стресостійкості С. Коухена та Г. Вилліансона, шкала самомоніторингу М. Снайдера. Безперечною перевагою формалізованих методик оцінювання якостей особистісної компетентності є можливість порівняння індивідуальних результатів моніторингу з визначенням прогресу (або регресу) професійної компетентності, а також проведення статистичних розрахунків кількісних виразників для відбору, класифікації і впорядкування інформації та постановки певних висновків.

Очікувані результати реалізації програми: Отримання сталих соціально-гуманітарних знань, загальноосвітніх, психолого-педагогічних та фахових знань. Активізація системного соціального та психолого-педагогічного мислення фахівців соціальної сфери. Розвиток комунікативних та організаторських навичок, якостей самоорганізації та самоконтролю. Формування умінь керувати своїми емоціями, опанування індивідуальних навичок стресостійкості в професійній діяльності для збереження психічного здоров'я фахівця.

Висновки. Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що важливим змістом професійної освіти є формування знань, умінь, навичок, відповідних якостей особистості, що зумовлені вимогами суспільства, та складають специфічні функціональні засоби праці фахівців соціальної сфери. Викладена програма формування операційних компонентів особистісної компетентності є спробою технологізації процесу професійного навчання з метою отримання високої якості освіти та стабільного спрямованого розвитку інструментальних компонентів професіоналізму фахівців, які мають предметом праці людину або спільноту людей. Інноваційним потенціалом програми є використання інтенсивного, спеціального практикоорієнтованого навчання, методів психологічного тренінгу та спеціальних психотехнік саморегуляції

особистості. Використання методів психологічної діагностики дає можливість отримати чітку та об'єктивну оцінку результатам кожного задля вчасного коригування та зміни ходу навчання. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у впровадженні програми в практику професійної освіти майбутніх фахівців та під час підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогів, психологів, соціальних працівників, медичних працівників тощо у відповідних освітніх закладах.

Література

1. Бочелюк В. Й. Бочелюк В. В. Методика та організація наукових досліджень із психології : Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 360 с.
2. Курбатов В. И. Социальное проектирование : Учебное пособие. Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. 416 с.
3. Киричук О. В. Основи психології : Підручник для студ. вищих навч. закл. К. : Либідь, 2006. 632 с.
4. Лапіна М. Д. Психологічний тренінг формування професійно важливих якостей особистості майбутніх соціальних працівників. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). С. 218-223.
5. Панок В. Г. До питання про сутність прикладної психології та її місце в системі психологічної науки і психологічної практики. *Проблеми сучасної психології*. 2013. Вип. 22. С. 423-433.

References

1. Bocheliuk V. I., Bocheliuk V. V. (2008). *Metodyka ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen iz psykholohii* : Navch. pos. [Methodology and organization of scientific research in psychology : Study guide]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
2. Kurbatov V. I. (2001). *Social'noe proektirovanie* : *uchebnoe posobie* [Social projecting : Study guide]. Rostov-on-Don : Feniks [in Russian].
3. Kyrychuk O. V. (2006). *Osnovy psykholohii* : *pidruchnyk dlia stud. vyshchykh navch. zakl.* [Fundamentals of psychology : Textbook for students of higher education institutions]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
4. Lapina M. D. (2017). *Psykholohichnyi treninh formuvannia profesiino vazhlyvykh yakostei osobystosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv* [Psychological training of the formation of future social workers' professionally important personality traits], *Molodyi vchenyi* – Young Scientis, 5 (45), 218-223 [in Ukrainian].
5. Panok V. H. (2013). *Do pytannia pro sutnist prykladnoi psykholohii ta yii mistse v systemi psykholohichnoi nauky i psykholohichnoi praktyky* [On the problem of the nature of applied psychology and its place in psychology and psychological practice], *Problemy suchasnoi psykholohii* – Problems of modern psychology, 22, 423-433 [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено актуальній проблемі формування професіоналізму фахівців соціономічних професій, зокрема особистісної компетентності, яка є найважливішою частиною фахової майстерності педагогів, психологів, соціальних працівників, фахівців системи МВС тощо. Метою статті є створення психолого-педагогічної програми формування операційних компонентів особистісно-професійної компетентності фахівців соціальної сфери за допомогою методів соціального проектування. У статті зазначено, що операційний компонент професійної компетентності становлять професійно-важливі якості фахівців соціальної сфери, безпосередньо пов'язані з реалізацією фахової діяльності та належні до різних рівнів

психологічної структури особистості, а саме: сталі професійні знання, комунікативні, конфліктологічні, інформаційні компетенції фахівців, якості самоорганізації та самоконтролю, стресостійкість та вміння керувати своїми емоціями. Зміст психолого-педагогічної програми формування операційного компонента особистісно-професійної компетентності складають методи активного практикоорієнтованого творчого опанування психолого-педагогічними та конфліктологічними знаннями, методи активного соціально-психологічного навчання, а саме групового психологічного тренінгу із використанням вправ з розвитку здібностей саморегуляції та аутотренінгу. Запропонований контроль ефективності програми через використання методів психодіагностики відповідних професійно-важливих якостей фахівців. Очікуваними результатами реалізації програми формування операційних складників компетентності є отримання сталих соціально-гуманітарних знань, психолого-педагогічного мислення, комунікативних та організаторських навичок фахівців соціальної сфери, здатність керувати своїми емоціями та розвиток індивідуальних якостей стресостійкості в допомагаючій діяльності для збереження психічного здоров'я фахівця. Викладена програма формування операційних компонентів особистісної компетентності є спробою технологізації процесу професійного навчання задля отримання високої якості освіти та стабільного спрямованого розвитку інструментальних компонентів професіоналізму фахівців соціальної сфери.

Ключові слова: фахівці професій соціальної сфери, професійна компетентність, операційні компоненти особистісно-професійної компетентності, психолого-педагогічна програма, активне практикоорієнтоване навчання, психологічний тренінг.